

NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ.

Yayın No.: 980
Sosyal Çalışmalar No.: 04
ISBN: 978-605-133-881-1
© 2. Basım, Mart 2016

DEZAVANTAJLI GRUPLAR VE SOSYAL POLİTİKA

Betül Altuntaş

Copyright 2016, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Dizi Editörü: Taliha Aslan - taliha@nobelyayin.com-

Redaksiyon: Gönül Ekici -gonul@nobelyayin.com-
Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-
Baskı ve Cilt: Genç Ofset Sertifika No.: 32284
Sugüzeli Sokak No.:18/3 İskitler/Ankara

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Altuntaş, Betül.
Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Politika / Betül Altuntaş
2. Basım, VI + 204, s., 160x235 mm
Kaynakça var, dizin yok.
ISBN 978-605-133-881-1
1. Dezavantajlı Gruplar 2. Sosyal Politika 3. Sosyal Hizmetler

Genel Dağıtım: ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Sipariş: -siparis@nobelyayin.com-
Telefon: +90 312 278 50 77 - Faks: 0 312 278 21 65
e-satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
Bilgi: www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım: Alfa, Arasta, Final, Kida ve Prefix

NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ.
Ankara Büro: Mithatpaşa Cad. No.: 74/4 Kızılay / ANKARA
Tel: 0312 418 20 10 Faks: 0312 418 30 20
Rasimpaşa Mah. Söğütöçayır Sok. No.: 16/21 Kat: 5
Kadıköy / İSTANBUL Tel / Faks: +90 (216) 449 20 01
nobel@nobelyayin.com - www.nobelyayin.com

www.nobelkitap.com

20
ve sosy
sosyal
tirmey
kavran
dı. Ger
pialist
bir gel
içinde
olarak
sunma

G
leti tes
birikin
de ege
la orta
Bu sür
ğer ya
TBMN
çıkan i

E
boyutl
literat
çalışm
Zira B
şümün
dezava
ticaret

K
kendil
Altunt

Tarihsel Gelişimi ve Güncel İkileleriyle Türkiye’de Engellilik ve Sosyal Politikalar

Volkan Yılmaz¹

Giriş

Engelliler² tıpkı kadınlar gibi tarih, siyaset ve sosyoloji yazınında adil bir biçimde temsil edilmemiş toplumsal gruplardan biri. Toplumdaki görünmezlikleri gibi, akademik yazındaki bu görünmezlikleri de şüphesiz iktidar ilişkilerinin ezen yanında hiçbir zaman kalabalık olmamış olmalarından kaynaklanıyor.

Engelliliğin akademik alanda çalışılması meşru ve politik bir mesele olarak İngilizce sosyal bilimler yazınında ortaya çıkması, modernite eleştirisi üzerinden gelişen farklı varoluş biçimlerine olan ilginin 1980’lerin başında ve 1990’ların başında artması ve Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinde yükselen engelli mücadelesinin sosyal bilimlere engellilik üzerine düşünmeye zorlaması ile mümkün oldu. Engelliliği temel alan sosyal çalışmalar, engelliler, kapitalizm ve devlet (Stone, 1984), engellilik politikası (Oliver, 1990) ve engellilik tarihi (Stiker, 1999) gibi farklı kavramsal ilişkiler üzerinden üretilmeye başlandılar.

Bu makale de Türkiye’de engelliler ve sosyal politika ilişkisini irdelerken bu akademik yazından esinlendi. Engelliliği incelerken politik ekonomik yaklaşımı temel alan bu makalede, sosyal politika, engelliler ile toplumsal yapı arasındaki ilişkinin hem bir yansıması, hem de bu ilişkiyi dönüştürme potansiyeli taşıyan bir araç olarak değerlendiriliyor. Bu çerçevede makale engellilik, kapitalizm ve sosyal politikalar ilişkisini okuyucuya kuramsal ve tarihsel açımları ile birlikte

¹ İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sivil Toplum Çalışmaları Merkezi’nde araştırmacı ve yarı zamanlı öğretim görevlisi. Leeds Üniversitesi, Siyaset ve Uluslararası Çalışmalar bölümü doktora adayı

² Engelli, sakat ve özürlü (disabled, impaired ve handicapped) kavramları farklı toplumsal bağlamlarda birbirlerinden farklı çağrışımlar yapmaları nedeniyle, hangisini kullanmanın siyaseten doğru olacağı sıkça tartışıldı ve hâlen tartışılmaya devam ediliyor. Ben bedensel ve ruhsal sakatlık durumunu toplumsal yapı ile ilişkilendirmeyi hedefleyen ve gönderme yaptığı gruba ilişkin olumsuz bir değer yargısı içermediğine inandığım engelli kavramını kullanmayı yeğliyorum.

sunarak, Türkiye’de sosyal politikalar tarihini ve sosyal politikalarda güncel durumu engelliler açısından değerlendirmeyi amaçlıyor.

Engellilik, Kapitalizm ve Sosyal Politika İlişkisi

Sakatlıkların³ değişik tarihsel ve sosyal bağlamlarda farklı biçimlerde anlamlandırıldıklarını tarihsel ve antropolojik çalışmalardan öğreniyoruz (örn. Hanks ve Hanks, 1948; Oliver, 1990). İçinde yaşadığımız tarihsel dönemin en önemli tanımlayıcı öğelerinden kapitalizm ise hem insanların sakatlanma olasılığını arttırarak (iş kazaları, ekolojik yıkım vb.), hem de sakatlığın toplumsal anlamını ve sonuçlarını şekillendirerek günümüzde bireylerin sakatlık deneyimlerine önemli ölçüde şekil vermeyi sürdürüyor.

Kapitalizm kavramı, Marx’ın anlatısında insan ile eşyanın, eşya ile eşyanın ve nihayetinde insan ile insanın ekonomik ve toplumsal bir tür ilişkilenişini simgeler. Bu ilişkilenişin kurucu ögesi kitlelerin yaşamayı sürdürebilmek için çalışmaya mecbur bırakılması, başka bir deyişle insan emeğinin zorunlu olarak bir piyasa nesnesi hâline getirilmesidir (Marx, 1973: 503). Kitlelerin emeklerini satmak suretiyle hayatlarını kazanacakları kapitalist bir toplumsal düzenin kuruluşu, türlü şiddet biçimleri ve müdahaleler uygulanmamış olsaydı gerçekleşmesi mümkün olmayan bir hayal olarak kalırdı.

İngiltere’de erken dönem endüstriyel kapitalizmin gelişiminde bu tür şiddet ve müdahalelerle oluşturulmaya çalışılan kapitalist emek piyasası, aynı zamanda engelliliğin toplumsal bir mesele olarak ortaya çıkışına da yol açtı (Oliver, 1990: 28). Oliver’a göre, endüstriyel kapitalizmde üretimin örgütlenme biçimi bedensel ve ruhsal sakatlıkları bulunan insanları dışlayıcı bir karaktere sahipti. Sakatlıkları olan insanların üretim sürecinin dışında bırakılması, üretim dolayımıyla toplumu ve mekânı yeniden yapılandıran kapitalizm içerisinde istihdam alanını aşan sonuçlara yol açtı. Örnek vermek gerekirse, kapitalist şehirler yarattıkları mekânsal ve toplumsal normallik dolayısı ile bedensel engellileri kentin toplumsallığının dışına ittiler (Gleeson, 2001).

Kapitalizm içerisinde sakatlıkları olan bireylerin ile bir bütün olarak algılanmaya başlanması sosyal politikaların gelişme sürecinde ortaya çıktı. Başka bir deyişle, engelliliğin toplumsal bir grubu niteleyen bir kategori olarak belirmesi sosyal politika ile mümkün oldu. Daha önce de belirtildiği gibi, sakatlıkları olan insanların endüstriyel üretimden dışlanması, toplumun büyük çoğunluğunun yaşamak için çalışmaya zorlandığı bir dönemde gerçekleşti. Toplumun çoğunluğunun kanun zoru ile çalıştırılmaya başlandığı bu dönemde, engelliler toplumsal bir

³ Sakatlık kavramını bireylerin varoluşlarının tıbben tanımlanmış fiziksel ya da ruhsal tam sağlamlık durumundan farklılaşması anlamında kullanıyorum. Şüphesiz ki tıbbın insanlık için tanımladığı “norm” beden ve ruh durumu da sorgulamaya açık.

politikalarda güncel du-

da farklı biçimlerde an-
ardan öğreniyoruz (örn.
mız tarihsel dönemin en
ların sakatlanma olasılı-
sakatlığın toplumsal anla-
m sakatlık deneyimlerine

e eşyanın, eşya ile eşya-
msal bir tür ilişkilenişini
mayı sürdürebilmek için
emeğinin zorunlu olarak
B). Kitlelerin emeklerini
toplumsal düzenin kuru-
ş olsaydı gerçekleşmesi

gelişiminde bu tür şiddet
k piyasası, aynı zamanda
da yol açtı (Oliver, 1990:
gütlenme biçimi bedensel
ktere sahipti. Sakatlıkları
nim dolayısıyla toplumu
stihdam alanını aşan so-
dier yarattıkları mekânsal
i kentnin toplumsallığının

le bir bütün olarak algı-
de ortaya çıktı. Başka bir
kategori olarak belirmesi
liği gibi, sakatlıkları olan
büyük çoğunluğunun ya-
tı. Toplumun çoğunluğu-
engelliler toplumsal bir

ya da ruhsal tam sağlıklılık du-
nsanlık için tanımladığı "norm"

istisna hâli olarak ortaya çıktılar.⁴ İngiltere'de erken dönem kapitalist devleti, dö-
nemin hümanistlerinin sakatlıkları olan insanları korumaya yönelik devlete yap-
tıkları baskıların sonuç vermesi ile "çalışamayacak durumda olanlar" ile "aylak-
lık edenleri" birbirinden ayırıştırılması gerektiğine karar verdi. Böylece çalışmaya
yönelik baskı yalnızca "aylaklık edenlere" uygulanabilecek, sakatlıkları olanlar
ise sadaka ile yaşama "serbestisini" edinebileceklerdi.

Bugün anladığımız biçimde engelliliğin, toplumun bir kesimini tasvir eden
bir kavram olarak ortaya çıkışı ise devletin bu idari çabasının bir ürünü olarak an-
laşılabilir (Oliver, 1990: 34). Başka bir deyişle, engellilik kategorisi fiziksel ya da
ruhsal farklı sakatlıkları bulunan heterojen bireylerin tümünü, politik ekonomik
bir amaçla idari olarak ifade etme arzusunu simgeliyor.

Engelliliğin net idari bir kategori olarak altının doldurulması ve engellilere
yönelik hayırseverliğin ötesinde programlı ve devlet güdümlü sosyal politikaların
ortaya çıkması ise, "Engelli Devlet" kitabının yazarı Deborah Stone'a göre, an-
cak kapitalist refah devletinin ortaya çıkması ile gerçekleşti (1984). II. Dünya Sa-
vaşı sonrasında büyük oranda Batı Avrupa'da ortaya çıkan kapitalist refah devleti
paradigması içerisinde, bir ya da birden fazla sakatlığa sahip olmak bu ülkelerin
vatandaşları olan bireylere belirli yurttaşlık sorumluluklarından muafiyet (örn.
vergi ya da askerlik) ve diğer yurttaşlardan farklı belirli haklara erişim (örn. gelir
desteği) sağlayan bir statü hâline dönüştü (Stone, 1984: 13). Bu statü, engellilerin
-toplumun çoğunluğundan farklı olarak- çalışmak zorunda olmadan asgari ihtiya-
çlarına erişebilmelerine yaradı.⁵

Mali ve ideolojik temellerini yurttaşlarının büyük çoğunluğunun istihdam
edilmesinden alan kapitalist refah devletinin sakatlığa sahip olmayı bir hak talep
etme yolu olarak kabul etmesi ile birlikte "kimlerin engelli olduğu" sorusuna ce-
vap bulmak daha da önem kazandı. Özellikle engellilere yönelik geliştirilen gelir
desteği politikaları ile devletin kasasında karşılığı bulunan bu hakları yalnızca
"gerçek" engellilere vermek ciddi bir idari mesele olarak ortaya çıktı.

İdari bir sorun olarak engellinin kim olduğu sorusuna cevabın tıp bilimi
tarafından verilebileceği öngörüldü. Stone "Engelli Devlet" kitabında, refah dev-
letlerinin tıp doktorlarına engelliliği "nesnel" yöntemlerle tespit etme görevini
dönemin hekim örgütlerinin ısrarlı karşı koyuşlarına rağmen nasıl politik manev-
ralarla kabul ettirdiklerini ve bu uygulamanın sonra nasıl evrenselleştirdiğini anlatır.

⁴ Toplumsal olarak yaratılan bu istisna ile kapitalizmin tüm dönemlerinde ve her ülkede aynı biçim-
de bağıdılmı. Bilindiği üzere, insanlık tarihinin en vahşi katliamlarından birinin müsebbibi Nazi
Almanya'sında engelliler, eşcinseller, sosyalistler ve Yahudiler ile birlikte çalışma kamplarına gön-
derildiler. Bu kamplara vardıklarında ise, eli kolu tutan diğerlerinden çalışma gücü olmadıkları için
hemen ayrılarak doğrudan ölüme yollandılar.

⁵ Tabii ki çalışmak zorunda olmadan temel ihtiyaçlarına erişebilmeleri, engellilerin bu dönemde istihda-
ma katılmak istedikleri durumda ciddi bir ayrımcılığa maruz kalmış olduklarını değiştiriyor.

Bu sürecin sonunda, tıp doktorları sağlık kurullarında kimin engelli olduğuna karar verirlerken, aynı zamanda engellilik statüsüne bağlanan tüm hak ve muafiyetlerin toplumsal dağıtımında anahtar konuma geldiler (Stone, 1984: 107). Bugün ülkemizde ve dünyanın birçok ülkesinde engellilerin başvurmak mecburiyetinde oldukları sağlık kurulları bu tarihin ürünleridirler. Tıp doktorları bu kurullarda tıp doktorluğu görevlerini ifa etmekten ziyade kamu maliyesinin sınır polisleri olarak görev yapmaya başladılar, engelliler ise yaşamlarını idame ettirmeleri için erişmek istedikleri haklara tıbbi bir dil kullanarak erişebileceklerinin farkına vardılar. İdari bir kategori olarak engelliliğin bu kaygan zemini, bu idari kategorinin politik bir çekişme alanına dönüşmesine neden oldu (Yılmaz, 2011).

Engelli olarak adlandırdığımız insanların çeşitli bedensel ve ruhsal sakatlıklarının olması, yaşadıkları toplumsal sıkıntılarının nedenini oluşturmuyor. Tıbbın engellilere yönelik sosyal politikalar alanındaki tıp dışı idari rolü, tıbbi teşhis kategorilerinin engellilerin toplumsal sorunlarının nedeni olarak görülmesine uzun yıllar katkıda bulundu. Akademik yazında "tıbbi engellilik modeli" olarak adlandırılan bu yaklaşımın en temel sorunu, sakatlığın kendisini sakatlığı bulunan bireyin yaşadığı olumsuz toplumsal deneyimlerin nedeni olarak sunmasıydı (Hahn, 1993: 44). Engellilik ile toplumsal yapı arasındaki bağı görmezden gelen tıbbi yaklaşım kadar, din ve inanç temelli kaderci yaklaşım da engellilerin maruz kaldıkları ayrımcılığı ve içine doğdukları dışlayıcı toplumsallığı durumlarını metafizik açıklamalar ile yok saydılar. Ruhsal ve fiziksel sakatlıklara sahip kişilerin örneğin iş bulamaması, eğitim alamaması, toplumun geri kalanından daha yoksul olması ya da toplumsal yaşamda daha az görünür olması toplum tarafından kişilerin sakatlıklarının doğal bir sonucu ya da kişilerin kaderi olarak kabul edildi.

Hâlbuki engellilik, bireylerin bedenlerine ve/veya ruhlarına dair bir şey değil, içinde yaşadığımız toplumsallık içerisinde oluşan bir ilişki. Batı Avrupa ve Kuzey Amerika toplumlarında engellilere yaklaşımdaki egemen söylemi oluşturan "tıbbi engellilik modeli" yaklaşımına karşı, engelli düşünür ve aktivistler kuramsal tartışmaları 1960lı yıllara dayanan "toplumsal engellilik modeli" adlı yeni bir yaklaşım önerdiler (Barnes, 2009). Bu yaklaşım, erken dönem feminist akademik yazınında yapılan cinsiyet ve (toplumsal) cinsiyet ayrımının bir izdüşümü olarak, sakatlık ve engellilik ayrımını gündeme getirdiler.

"Toplumsal engellilik modeli" yaklaşımına göre, sakatlık kişinin toplumun çoğunluğundan ruhsal ve fiziksel farklılığını simgelerken, engellilik ise bu farklılıkla toplumsal olarak nasıl baş edildiğini anlatıyor.⁶ Bu ayrıma dayanarak, Oliver sakatlığın toplumsal koşullarla nasıl engelliliğe dönüştürüldüğünü görünür kılmayı hedefliyor ve bu sürecin politik niteliğine vurgu yapıyor (1990: 48). Hand-

⁶ Makalede sakatlığı İngilizce'deki impairment kelimesinin, engelliliği ise disability kelimesinin karşılığı olarak çeviriyorum ve bu kelimelere toplumsal engellilik modeli yaklaşımı içerisinde verilen anlamlar ile kullanıyorum.

engelli olduğuna kan-
n hak ve muafiyet-
1984: 107). Bugün
ak mecburiyetinde
rları bu kurullarda
sinin sınır polisleri
me ettirmeleri için
lerinin farkına var-
u idari kategorinin
2011).

ve ruhsal sakatlık-
aşturmuyor. Tıbbın
i rolü, tıbbi teşhis
olarak görülmesine
ilik modeli” olarak
sini sakatlığı bulu-
olarak sunmasıydı
görmezden gelen
engellilerin maruz
ğeri durumlarını me-
clara sahip kişilerin
nından daha yoksul
m tarafından kişi-
ak kabul edildi.

ına dair bir şey de-
ki. Batı Avrupa ve
men söylemi oluş-
sünür ve aktivistler
ellilik modeli” adlı
ten dönem feminist
ayrımının bir izdü-
er.

ık kişinin toplumun
ellilik ise bu farklı-
a dayanarak, Oliver
üğünü görünür kıl-
r (1990: 48). Hand-

sability kelimesinin kar-
laşımı içerisinde verilen

ley ise, kişinin fiziksel ya da ruhsal sakatlığının kişinin toplumsal konumunun
açıklayıcısı olduğu fikrine karşı, toplumsal yapı ile engellilik arasında bir neden
sonuç ilişkisi olduğuna dikkat çekiyorlar (2003: 114).

“Toplumsal engellilik modeli” gerçekten de engellilerin politikleşmesine
önemli ölçüde katkıda bulundu ve engelli hareketinin politik söylemini besledi.
Kuzey Amerika ve Batı Avrupa’da engelli hakları hareketi bu yaklaşımın yaydığı
düşünceler etrafında canlandı ve hareket birçok ülkede ciddi kazanımlar elde etti.
Ulusal kazanımları takiben engelli örgütleri seslerini başta Birleşmiş Milletler
olmak üzere çok sayıda uluslararası platformlarda duyurdular. Bu bağlamda, en-
gelli hareketinin uluslararası düzlemde en ciddi kazanımı ise Birleşmiş Milletler
Engelli Hakları Sözleşmesi 2008 yılında yürürlüğe girmesi oldu.

Engelli hareketi, engelliliği sağlık politikalarının ve/veya hak temelli olma-
yan muhafazakâr sosyal politikanın sınırlarının çok ötesinde geniş bir düşünsel
alana hitap edecek şekilde yeniden tanımladı. Uluslararası Engelli İnsanlar (Di-
sabled People’s International) Seul Deklarasyonu’nda vurgulanan mesaj bu bü-
tünlüklü mesajı aktarıyor: “Engelli insanların hak iddia etmediği hiçbir hak alanı
yok” (Disabled Peoples’ International, 2007). Bu yaklaşım çerçevesinde “engel-
lilik çalışmaları”, ekonomik üretimin örgütlenmesinden şehirlerin planlamasına,
estetik felsefesinden insan haklarına kadar geniş kapsamda bir düşünsel alana
yerinde ve temelden eleştiriler getirebildi.

Türkiye’de Engellilik ve Sosyal Politikanın Kısa Tarihi

Cumhuriyet Türkiye’si’nde sakatlığa sahip olmanın belirli hak ve muafiyet-
leri beraberinde getiren bir statü olarak sosyal politika mevzuatında tanınmasının
ilk olarak “maluliyet sigortası” yoluyla gerçekleşti. Türkiye’de 1940’lı yılların
sonundan itibaren kurulmaya başlanan sosyal güvenlik sistemleri içerisinde or-
taya çıkan maluliyet sigortasının gelişimi ile paralel olarak, makalenin bir önce-
ki bölümünde anlatılan engelliliğin tıbbi olarak tespit edilmesine yönelik idari
araçlar da ortaya çıkmaya başladı. Bu araçların en önemlisi 1960’ların sonunda
maluliyetin tıbbi olarak tespiti amacıyla oluşturulan Türk Sakatlık Baremi idi
(Altan, 1976: 291). Baremin geliştirilmesini takiben çalışmaya başlayan sağlık
kurulları, maluliyet sigortasından faydalanmak amacıyla başvuran kişilerin malul
statüsü alıp alamayacaklarına kişinin “iş gücü kaybı oranını” inceleyerek karar
vermeye başladılar.

Tabii maluliyet kategorisi tüm engelli nüfusu tarif eden ve tüm engellilere
belirli hak ve muafiyetler sağlayan bir kategori değildi. Sigorta mantığı içerisinde
anlam bulan maluliyet sigortasından faydalanabilmenin temel şartı, kişinin belirli
bir süre kayıtlı bir işte çalışması, düzenli bir biçimde prim ödemesini ve bu süre
içerisinde sakatlanmış olması ön koşulunu sağlamaktan geçiyordu. Dünyanın bir-
çok ülkesinde olduğu gibi engellilere yönelik istihdam alanındaki ayrımcılığın

sonucu olarak belirtilen dönemde Türkiye’de engellilerin ezici çoğunluğunun iş gücünün dışındaydılar. Dolayısıyla, iş gücünün dışında olan engellilerin büyük çoğunluğu maluliyet sigortasından faydalanmadılar. Maluliyet sigortasının tüm engelli nüfusu kapsamamasının bir diğer yapısal nedenini ise maluliyetin çalışma sürecinde ortaya çıkmasının bir önkoşul olması idi. Başka bir deyişle, doğuştan sakatlığı bulunan kişiler sigorta mantığı içerisinde kişinin sigortalı olmadan önceki sağlık sorunları sigorta kapsamına alınmaması nedeniyle, maluliyet sigortası kapsamında değerlendirilmediler. Her ne kadar bu nedenlerle maluliyet sigortası tüm engelli nüfusu hedefleyen ilk sosyal politika mekanizması olmasa dahi, bu sigorta tipinin gerek sakatlık bareminin oluşturulması, gerekse bu baremin iş gücü kaybına karar veren sağlık kurulları tarafından kullanılmaya başlanmasını beraberinde getirmesi nedeniyle engellilik kategorisinin oluşmasına altyapı sağladığı söylenilebilir.

Engellilik alanındaki gelişmeleri kronolojik olarak izlersek, maluliyeti sigortasını Altı Nokta Körler Derneği ardından da Türkiye Sakatlar Derneği’nin kuruluşu takip etti. Bu iki derneğin kurulması şüphesiz ki Türkiye siyasi arenasında engellilerin varlığının yavaş da olsa görünürlük kazanması anlamına geliyordu.⁷ Bu derneklerin kurulması devlet kademesinde olumlu karşılandı. 1958 yılında Altı Nokta Körler Derneği’ne, ardından 1963 yılında ise Türkiye Sakatlar Derneği kamu yararına çalışan dernek statüsü verildi. Buğra’nın da belirttiği gibi Cumhuriyet Türkiye’sinde sosyal alan büyük ölçüde devlete yakın sivil toplum kuruluşlarına terk edilmişti (2008: 98). Devletin engelli derneklerine yönelik bu pasif ancak olumlu tavrı da engellilerin sorunlarının çözümü devletin görev alanında görülmediğini ve yeni kurulan bu derneklerin omuzlarına taşımayacakları bir sorumluluğun yüklenmiş olduğunu simgeliyordu.

Döneme dair engelli yoksulluğunun önemli boyutlarda olduğu kanaati gazete haberleri ile doğrulanıyor. Örneğin, 1971 yılında Abdi İpekçi’nin Türkiye Sakatlar Derneği İstanbul şubesi başkanı Bedi Nur Öztuna ile yaptığı röportajda Öztuna şöyle diyor:

Adama ‘ben sana ne yapabilirim’ diyoruz. ‘Kardeşim bırak’ diyor, ‘ben yarınki ekmeği düşünüyorum başka bir şey istemiyorum’ diyor. Ekmek bugün bir lira oldu baktık. Ekmek kampanyaları açtık. Hiç olmazsa Demoklesin kılıcı gibi kafasında asılı olan ‘ekmek davasını’ halledelim dedik. Hayatının sonuna kadar ekmek vereceğiz dedik (İpekçi, 1971).

Öztuna’nın bu sözleri Türkiye Sakatlar Derneği olarak 1960’ların sonunda ve 1970’lerin başında nasıl bir toplumsal tabloyla karşılaştıklarını ve devletin en-

⁷ Daha önceki bölümde, tıp doktorlarının kapitalizm içerisinde engellilerin kamu kaynaklarına erişiminde adeta bir sınır polisi görevi üstlendiğini belirtmiştik. Tıp doktorları bu yapısal görevlerinin ötesinde, bu iki derneğin kurucuları arasında gördüğümüz tıp doktorları gibi engellilerin sorunlarına toplumun dikkatini çekmeye yönelik de önemli çabalar sarf ettiler.

i çoğunluğunun iş engellilerin büyük t sigortasının tüm maluliyetin çalışma deyişle, doğuştan ortalı olmadan ön- maluliyet sigortası maluliyet sigorta- nası olmasa dahi, kse bu baremin iş aya başlanmasını masına altyapı sağ-

ek, maluliyeti si- r Derneği’nin ku- siyasi arenasında amına geliyordu.⁷ ndi. 1958 yılında iye Sakatlar Der- da belirttiği gibi rakın sivil toplum derine yönelik bu evletin görev ala- a taşımayacakları

lduğu kanaati ga- çekçi’nin Türkiye yaptığı röportajda

‘bırak’ diyor, ‘ben im’ diyor. Ekmek Hiç olmazsa De- ni’ halledelim de- çekçi, 1971).

60’ların sonunda nı ve devletin en-

kaynaklarına erişimin- g görevlerinin ötesinde, sorunlarına toplumun

gelli derneklerine ne boyutta bir toplumsal sorunu havale ettiğini çarpıcı biçimde ifade ediyor. Altı Nokta ve Sakatlar Derneği her ne kadar Batı Avrupa’daki denk örgütleri gibi çok çeşitli alanlarda faaliyet göstermeye heves etseler dahi, engellilerin birincil meselesinin ekmek meselesi olması bu dernekleri hayırseverlik alanına hapsedti.

Araştırmalar gelir desteği programlarının olmadığı ve engellilere yönelik istihdam olanaklarının dar olduğu durumlarda, engellilerin önemli bir bölümünün toplumun en yoksul kesiminde yer aldıklarını tespit ediliyor (Örn. Fremstad, 2009). Engelli yoksulluğu meselesini derneklerin halledemeyeceği hızlıca ortaya çıkmıştı. 1970li yıllarda bu derneklerin yardımları yetersiz, kapsamı dar ve sürdürülebilir olmaktan uzak olarak niteleniyordu (Altan, 1976: 201). Durum böyleyken dahi, gelir desteği politikaları gündeme gelmedi.

Türkiye Sakatlar Derneği’nin Milliyet gazetesinde verdiği bilgilendirici ilanlarda engellilerin gelir yoksulluğu sorununa değinilmedi. Engellilerin sorunlarının çözümü engelli derneklerinin söylemlerinde dahi uzun vadeli eğitim ve istihdam politikalarına havale edildi: “Sakatı besleyerek veya sadakayla değil, eğiterek ve iş sahibi yaparak korumalıyız” (1975).

Bu siyasi atmosfere paralel biçimde, Türkiye’de engellilik kategorisi ilk kez istihdam politikalarının bir parçası olarak belirdi. Engellilerin sorunları ise öncelikle istihdamın dışında kalmaları üzerinden siyasi tartışmalara konu oldu. Bu bağlamda, engelli istihdamını teşvik etme fikri 1960’lı yıllardan itibaren Türkiye’de çeşitli şekillerde siyasi gündeme geldi. Özellikle Uluslararası Çalışma Örgütü’nden uzmanların engellilerin istihdama katılımlarının özendirilmesine yönelik politikaların oluşturulmasına vurgu yapan raporları, dönemin siyasilerin dikkatini engelli istihdamı meselesine dikkat çekti (Altan, 1976: 218).

Önce 1967 yılında Deniz İş Kanunu, ardından 1971 yılında İş Kanunu’yla istihdamda engellilere yönelik devlet destekli olumlu ayrımcılık uygulaması yürürlüğe girdi (Altan, 1976: 219). Yasaya göre 50 ve üzeri sayıda işçi çalıştıran tüm iş yerlerinin çalışanlarının yüzde 2’si oranında engelliye istihdam etmeleri öngörüldü. Kayıtlı istihdam olanaklarına erişmenin kişilere önemli ölçüde bir yaşam güvencesi sağladığı göz önünde bulundurulduğunda, bu uygulamadan faydalanabilen engelliler için engelli çalışma yükümlülüğü uygulamasının yaşamsal önemi iyi anlaşılabilir. Engelli çalışma yükümlülüğü uygulamasının başlamasının bir diğer siyasi önemi ise, bu haktan kimlerin faydalanabileceğinin (ya da kimin engelli olduğunun) belirlenmesinin idari yöntemlerinin oluşturulması idi. Engelli çalışma yükümlülüğü uygulaması, Türkiye sosyal politika tarihinde ilk kez yegâne hedef grubu olarak engellilere işaret eden politika oldu. Maluliyet sigortası ile idari altyapısı oluşan engellilik kategorisi istihdamda engelli çalışma yükümlülüğü uygulaması ile ise tam manasıyla vücut buldu.

Engellilik kategorisinin istihdamda engelli çalışma yükümlülüğü mevzuatı bağlamında nasıl tanımlandığı incelendiğinde, tanınan istihdamda olumlu ayrımcılık hakkını kullanabilmek için kişinin, fiziksel ya da ruhsal bir sakatlığının bulunması, bu sakatlığın tıbbi otoriteler tarafından tespit edilmesi ve sakatlığın derecesinin en az yüzde 40 düzeyinde olması gerektiği görülüyor.

Daha önce de değinildiği gibi, istihdamda engelli çalışma yükümlülüğü uygulaması, bu uygulama çerçevesinde kayıtlı istihdam edilen engellilerin gerek düzenli gelir elde etmeleri gerekse sosyal güvenlik şemsiyesi altına girmelerini sağlayarak önemli bir toplumsal görev gördü ve hâlâ görmeye devam ediyor. İlk yıllarında engelli çalışma yükümlülüğü uygulamasından faydalanan engelli bireylerin sayısına bakıldığında, 1972 ile 1975 yılları arasında işe yerleştirilmek için yaklaşık 30 bin engelli bireyin başvurduğu, ancak bu bireylerin üçte biri işe yerleştirilebilmiş olduğu görülüyor (Altan, 1976: 118). 1982 yılında ise istihdam edilen toplam engelli birey sayısı 19 bin civarında (Çimen, 1982).

Her ne kadar engelli istihdamı yaratmada önemli bir işlev üstlenmiş olsa da istihdamda engelli çalışma yükümlülüğü uygulaması yeterince etkin işletilmedi. Bu uygulamanın etkin işletilmemesinin temel nedeni engelli çalışma yükümlülüğünün etkin işletilmesine yönelik güçlü bir siyasi iradenin mevcut olmamasıydı. Bunun bir göstergesi olarak, engelli istihdam etmeyen işverenlere kesilen ceza miktarı caydırıcı olamayacak kadar düşük olduğu sayılabilir. İşveren cezaları devletin dönemin ulusal kalkınmacılığının bir yansıması olarak ulusal sermaye gruplarını koruma amacıyla hem düşük tutuldu hem de bu düşük cezalar bile sıklıkla uygulanmadı (Altan, 1976: 316-317).

Engellilik alanındaki ikinci önemli politik gelişme 1976 yılında yürürlüğe giren 2022 numaralı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun oldu. Bu kanunla birlikte bir gelir desteği programı olan "özürlülük" maaşı uygulaması başladı. Engellilerin büyük bir bölümü iş gücünün dışındaydı. Bu durum, geliri düşük hanelerde yaşayan ya da ailesinden herhangi bir maddi destek görmeyen engelli bireylerin hiçbir düzenli gelire erişimleri olmaması anlamına geliyordu. Sakatlığın kişiye sakatlığı olmayan insanlara oranla ek maliyetler getirmesi ve sakatlığın toplumun gelir düzeyi düşük kesimlerinde daha yaygın olması da göz önünde bulundurulduğunda, engelli bireylerin düzenli bir gelire ihtiyaçları daha da kronikleşiyordu. Bu bağlamda engelli bireyleri hedefleyen bir gelir desteği programının geliştirilmesi bir yandan önemli bir toplumsal soruna işaret ederken, bir yandan da gelir desteği politikalarından yoksun Türkiye refah sisteminde önemli bir gelişmeye işaret ediyordu (Buğra, 2007; Buğra, 2008).

Ne var ki yaşlılık maaşı ile birlikte özürlü maaşı da maaşa hak kazananlara hayatlarını idame ettirmeye yetmeyecek seviyede düşük bir gelir sağladı. Buna

rağme
60 bi
yoksu
Maaş
ların
artık
tamar
aylığı
hükür
yen, 1

güver
lunma
kriter
bir ipi
kimse
rak ai
Keyd
bireyl
teğın
da ail
engel
yin öz
bir bi
maml
ile de

dair d
litikal
me gi
asker
arttırı
şirker
ibaret
metle
neğın
Esirg
konu:
Bu k
nüfus
rürlüğ

kümlülüğü mevzu-
damda olumlu ay-
sal bir sakatlığının
lmesi ve sakatlığın
yor.

arma yükümlülüğü
engellilerin gerek
i altına girmelerini
eye devam ediyor.
faydalanan engelli
a işe yerleştirilmek
eylerin üçte biri işe
nında ise istihdam
(82).

lev üstlenmiş olsa
eterince etkin işle-
i engelli çalıştırma
radenin mevcut ol-
meyen işverenlere
sayılabilir. İşveren
ması olarak ulusal
le bu düşük cezalar

5 yılında yürürlüğe
ve Kimsesiz Türk
kanunla birlikte bir
aşladı. Engellilerin
ük hanelerde yaşa-
lı bireylerin hiçbir
ğın kişiye sakatlığı
ğın toplumun gelir
bulundurulduğun-
ronikleşiyordu. Bu
nının geliştirilmesi
dan da gelir deste-
ir gelişmeye işaret

şa hak kazananlara
gelir sağladı. Buna

rağmen, yasanın çıkmasından bir yıl sonra özürsüzlük maaşından yaklaşık olarak 60 bin engellinin yararlanmaya başlaması maaşın hitap ettiği engellilerin gelir yoksulluğu sorununun ne denli ciddi boyutlarda olduğunu gösterir nitelikteydi. Maaşa talep yıllar içerisinde sürekli arttı, 1990'da özürsüzlük maaşından yararlananların sayısı yaklaşık 150 bin civarına yükselmişti. Bir yandan maaşa olan talep arttıkça, hâlihazırda düşük olan maaş düzeyi yıllar içerisinde gittikçe eriyerek tamamen sembolik bir seviyeye inmekteydi. Dönemin gazetecileri yaşlı ve özürsüzlük aylığının seviyesini ve bu aylıklara yapılan sembolik yıllık zam oranlarını sıkça hükümetlere eleştiri olarak gündeme getirdiler (Yiğit, 1988; Örnek, 1989; İşleyen, 1992).

Yasada ise özürsüzlük maaşına hak kazanma kriterleri herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olmamak, asgari ücretin üçte birinin altında geliri bulunmak ve bakacak kimsesi bulunmamak olarak listeleniyordu. Özellikle üçüncü kriter devletin engellilerin sorunlarına yaklaşımını simgelemesi açısından önemli bir ipucu sunuyor. Özürsüzlük maaşı hak sahipliği kıstaslarından biri olarak "bakacak kimsesi bulunmamayı" sayan devlet, engelli bireyin ihtiyaçlarının birincil olarak ailesi tarafından karşılanmasını beklediğini açıkça ortaya koyuyor (Buğra ve Keyder, 2006: 222). Özürsüzlük maaşı gibi yoksulluk sınırı altında yaşayan engelli bireylere yönelik bir gelir desteği programında dahi devlet, bir yandan bu desteğin boyutlarından çekinerek kamu maliyesini korumayı hedefliyor, bir yandan da aileye sosyal refah alanında devleti önceleyen bir rol yüklüyor. Dolayısıyla engellilere yönelik geliştirilen bu gelir desteği programı başından itibaren bireyin özgürlük alanını arttırmayı hedefleyen bir sosyal politika yaklaşımından uzak bir biçimde kurgulandı. Devlet ile ailenin sosyal politika alanında birbirlerini tamamlayıcılığı düşüncesi, 2000li yıllarda bakım politikalarında yapılan tercihler ile de kurumsallaşmaya devam edecekti.

1980li ve 90lı yıllar boyunca her ne kadar engelli yoksulluğu ve istihdamına dair doğrudan etkide bulunan gelişmeler olmasa dahi, gerek ülkenin ekonomi politikalarındaki dönüşümler gerekse engellilerin sorunlarının uluslararası gündeme girmeye başlaması nedeniyle engellilik alanı için önemli bir dönemdi. Kanlı askeri darbenin ardından Özal liderliğinde ülkenin ekonomisi kayıtlı istihdamı arttırmayan bir büyüme modelinin etkisi altına girmeye başladı. Bu gerçekleşirken, 1980 sonrası dönem Türkiye'de daha önce sosyal güvenlik sisteminden ibaret algılanan sosyal refah kurumsallaşmasının sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler alanlarındaki gelişmelerle çeşitlendiği de bir sürecin başlangıcı oldu. Örneğin, ülkede eksikliği uzun yıllardır dile getirilen Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu 1983 yılında, ardından günümüzde sıkça politik tartışmaların konusu olan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu 1986 yılında kuruldu. Bu kurumların kuruluşlarını, 1992 yılında sosyal sigorta kapsamında olmayan nüfusun ayakta tedavi hizmetlerine erişimini sağlayan Yeşil Kart sisteminin yürürlüğe girmesi izledi.

Türkiye’de bu gelişmeler yaşanırken, engellilerin sorunları tarihte ilk kez uluslararası düzlemde de görünür olmaya başladı. Engellilerin sorunlarının uluslararası düzleme taşınabilmesi özellikle Batı Avrupa ülkelerinde yaşanan refah devleti deneyimi ile güçlenen engelli bireylerin örgütlenerek, refah devletinin engellilik politikalarını bireyler arasındaki farklılıkları tamamen yok sayması nedeniyle eleştirmeye başlaması ile başladı. Kendi ülkelerinde önemli kazanımlar elde eden engelli hareketi, uluslararası bir engelli dayanışmasının temellerini Birleşmiş Milletler düzeyinde atmaya başladı. Bu bağlamda, Birleşmiş Milletler’in 1981 yılını dünya engelliler yılı ilan etti.

Birleşmiş Milletler’in engellilerin sorunlarına ilgi göstermeye ve çözümleri hak temelli bir dil içinden tarif etmeye başlaması, Türkiye dâhil olmak üzere birçok ülkede engellilerin devlet içerisinde kurumsal ve söylemsel bir dayanak kazanmalarını sağladı. Bu bağlamda Türkiye’de Sakatları Koruma Milli Koordinasyon Kurulu kuruldu. Adından da anlaşılacağı üzere, bu kurul engellilerin öznesi olduğu katılımcı bir yapı olarak öngörülmemiştir. Bu kurul içerisinde engellilere ayrılan tek sandalye de bu alanda yıllardır emek ve mücadele verenlerin süreçten büyük oranda dışlanması ile 1986 yılında kurulan Türkiye Sakatlar Konfederasyonu’na takdim edildi. Kurul büyük oranda bürokratların egemenliğinde çalışmalarını sürdürdü ve uzun yıllar ülke içerisinde gerçek bir politika değişikliğine yol açmadan Türkiye’nin engellilik politikaları alanında uluslararası düzeyde temsil görevini yerine getirmekten öteye gidemedi.

Yine de devlette engellilerin toplumsal sorunlarına ilişkin bilinçlenme süreci sürdü. Örneğin, 1990 yılında Devlet Planlama Teşkilatı nihayet Sakatlar için Politika Dokümanı’nda nihayet malumu ilan etti: Türkiye’de sakatlara fırsat eşitliği yok! 1990lar boyunca ise engelli örgütleri Türkiye’nin acilen bir özürülüler yasasına gerek duyduğunu dillendirdiler. Fakat bu talep ulusal politik düzlemde yer bulamadı ve her dünya engelliler gününde ulusal basında tekrar edilen ama bir türlü gerçeğe dönüşemeyen bir mottoya dönüştü (Önalın, 1994; Çiloğlu, 1995; Canol, 1993).

1990lı yıllarda engellilik alanındaki önemli politik gelişmelerden birini de Milli Görüş hareketinin engellilik alandaki politikasızlığı keşfi ve engellilerin sorunlarını sahiplenmeye başlaması oluşturdu. Özellikle Recep Tayyip Erdoğan’ın İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı’nı yürüttüğü süre içerisinde engellilerin sorunları belediye düzeyinde gündeme geldi. 1992 yılında kurulan ve içerisinde Lokman Ayva’nın da yer aldığı Beyaz Ay Derneği ile birlikte çalışan Erdoğan başkanlığındaki İstanbul Büyükşehir Belediyesi, hâlen Türkiye’de engelliler ve sosyal politika alanının önemli kurumlarından olan İstanbul Özürülüler Merkezi’ni 1994 yılında kurdu.

M
Doğru
tika gün
uymaya
artış ön
2000: 3
resi Ba
muhata
iktidar
politika
da topl
(Aysoy,
mümkü
Ecevit
rından l

At

Ac
Ac
çıkması
hükûme
sosyal j
yal yar
mı uyg
bu yeni
oluştur
dönüşü
bir mu
AKP hi
sal eşit
açtı (Ca

Er
nemind
gelişim
gelişim
refah al

Al
en öne
rilmesi
Türkiye
taşıyor

Milli Görüş hareketinin seçim zaferi ardından kurulan Refah Partisi ve Doğru Yol Partisi koalisyonu döneminde ise engellilerin sorunları ulusal politika gündemine taşındı. Refah-Yol Hükümeti, engelli çalıştırma yükümlülüğüne uymayan işverenlere kesilen cezanın seviyesi arttırıldı ve ceza düzeyinde yıllık artış öngörerek engelli çalıştırma yükümlülüğünü caydırıcı hâle getirdi (Seyyar, 2000: 3-4). Bununla birlikte, Refah-Yol Hükümeti 1997 yılında Özürlüler İdaresi Başkanlığı’nı kurarak engellilik politikasına devlet içerisinde kurumsal bir muhatap kazandı. Koalisyon hükümetinin 28 Şubat post-modern darbesi ile iktidardan düşürülmesinin bir sonucu da uzun yıllar engellilere yönelik sosyal politikaların yüksek siyasette sahipsiz kalması oldu. Her ne kadar 1999 yılında toplanan Birinci Özürlüler Şurası özürlüler yasasına olan ihtiyacı yinelese de (Aysoy, 2008), engellilerin sorunlarının yeniden ülke gündemine gelmesi bir türlü mümkün olmadı. Özürlüler Yasası’nın çıkarılmasına en çok yaklaşıldığı Bülent Ecevit liderliğindeki hükümet döneminde de nam-ı diğer Kemal Derviş yasalarından bu yasaya sıra gelemedi.

Adalet ve Kalkınma Partisi Döneminde Engelliler ve Sosyal Politika

Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AKP) 2002 genel seçimlerinden zaferle çıkmasının ardından, Türkiye hâlen içinden geçtiğimiz uzun süreli bir tek parti hükümeti dönemi içerisine girdi. AKP’nin iktidara gelişi ile birlikte Türkiye’de sosyal politika alanında sosyal güvenlik, sağlık sistemi, konut politikaları, sosyal yardım ve sosyal hizmetler gibi birçok alanı kapsayan bir dönüşüm programı uygulanmaya başlandı (Buğra ve Keyder, 2006: 213). Sosyal politikadaki bu yeniden yapılanmanın tüm boyutları akademik ve siyasi tartışmalara temel oluşturabilecek ölçüde önemli süreçler. AKP hükümetlerinin bu alanda yarattığı dönüşüm hizmet sunumunda piyasa mekanizmasına yer açan ve aile merkezli bir muhafazakârlığı destekleyen nitelikte bir sosyal politika atmosferi doğurdu. AKP hükümetlerinin bu nitelikteki sosyal politika tercihleri Türkiye’de toplumsal eşitsizlikleri azaltmadığı gibi, çoğu alanda bu eşitsizliklerin pekişmesine yol açtı (Candaş vd., 2010).

Engellilere yönelik sosyal politikalar alanını incelediğimizde, AKP döneminde engellilere yönelik sosyal politikaların Türkiye refah rejiminin temel gelişim akslarından birini oluşturduğunu görüyoruz (Yılmaz, 2011). Ancak bu gelişim yine özel sektörün hizmet sunumundaki payının artması ve ailenin sosyal refah alanındaki rolünün pekiştirilmesi biçiminde gerçekleşti.

AKP döneminde engellilerin sorunlarının ülke gündemi taşınmasına dair en önemli gelişmelerden birini Türkiye Özürlüler Araştırması’nın gerçekleştirilmesi ve sonuçlarının kamuoyuyla paylaşılması oluşturdu. Araştırma sonuçları Türkiye’de bu alanda ilk kez kapsamlı bir bilgi üretilmesi açısından büyük önem taşıyordu. Araştırma sonuçlarına göre, kronik hastalıklara sahip kişilerin de dâhil

edildiği engellilik tanımı temel alındığında Türkiye’de 2002 yılında yaklaşık 8,5 milyon engelli birey bulunduğu ve bu bireylerin toplam nüfusun yaklaşık yüzde 12’sine denk geldiği ortaya çıktı (Devlet İstatistik Enstitüsü ve Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2004). Yalnızca ortopedik, işitme, görme, konuşma ve zihinsel engellilerin sayısının yaklaşık 1,7 milyon olduğu ve bu bireylerin toplam nüfus içerisindeki oranının yaklaşık yüzde 2,8 olduğu belirtildi. Türkiye’de toplumsal yaşam içerisinde görünürlükleri kısıtlanmış olan engelli bireylerin toplumun bu kadar önemli bir bölümünü oluşturduğunu gösteren Türkiye Özürlüler Araştırması, bir yandan politikacılara engelli nüfusun oy potansiyelinin büyüklüğünü gösterdi, bir yandan da bürokratları bu boyutta bir nüfusa yönelik sosyal politikalara nasıl kaynak yetiştirileceği sorusu ile baş başa bıraktı.

Türkiye Özürlüler Araştırması aynı zamanda engellilerin sosyo-ekonomik durumları ile ilgili de önemli göstergeler üretti. Engellilerin istihdam, işsizlik, eğitim düzeyi ve sosyal güvenlik durumu ile ilgili rakamlar, aynı yılın genel nüfus verileri ile karşılaştırıldığında, engellilerin tüm bu alanlarda toplumun geri kalanından ciddi anlamda daha dezavantajlı olduğunu açıkça gösterdi (Yılmaz, 2011). Türkiye Özürlüler Araştırması ile TÜİK hane halkı anket sonuçları karşılaştırılarak yapılan bu analize göre, Türkiye’de engellilerin eğitim düzeyi ve istihdam edilme oranı toplumun geneline oranla daha düşük, engelliler arasında işsizlik oranı ve sosyal güvenceden yoksunluk oranı ülke ortalamasına göre daha yüksek.

Engelli kadınların tüm bu alanlardaki durumu ise, tahmin edilebileceği üzere, engelli erkeklerin durumundan çok daha kötü. Engelli kadınlar bu göstergelere göre toplumsal eşitsizliklerden en fazla payını alan gruplardan biri. Ayrıca araştırmada engellilere sorulan “devlet kurumlarından ne tür bir destek bekledikleri” sorusuna, katılımcıların yüzde 60’ın üzerinde nakdi gelir desteği beklediğini belirtmesi (Devlet İstatistik Enstitüsü ve Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2004) gelir yoksulluğu sorununun engellilerin en önemli gündemlerinden biri olmayı sürdürdüğünü gösterdi. Gelir desteğinin ardından katılımcılar tarafından devlet kurumlarından beklenen ikinci desteğin (yaklaşık yüzde 10) ise iş bulma desteği olduğu belirtildi.

AKP hükümetleri döneminde engellilere yönelik sosyal politikalar alanındaki en önemli gelişme 2005 yılında ana muhalefet partisi Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) desteğiyle onaylanan Özürlüler Yasası’dır (2005). Her ne kadar Erdoğan’ın İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı dönemi ve Refah-Yol hükümeti döneminden bugüne AKP’nin içerisinde çıktığı Milli Görüş geleneği devletin engellilere yönelik destekler sağlamasına önem vermiş olsa da Özürlüler Yasası’nın çıkması çok da kolay olmadı. Örneğin, Özürlüler Yasası henüz tasarı hâlindeyken, kamu bütçesine getireceği yükler dolayısı ile kamu kurumları arasında ciddi gerilimler oluşturdu. Özürlüler İdari Başkanlığı’ndan (ÖZİDA) Mali-

ye Bak
Maliye
başkan

A
ları sıy
linda /
başlığı
edilmi:
-lezbiy
gelleni
leri tek

M
1990lı
Özürlü
ölçüde
se ken
eden A
mümk

E
mücad
etkin l
politik
Türkiy
tünlük
ve bu i
vardı.
en güç
dönüşü
nın bü
diğer k
edecek
bütüns
çeşitli
öneml
arak, y
(özeld

Ç
sine y
da izle

ye Bakanlığı'na görüş için gönderilen tasarının maddelerinin neredeyse yarısına Maliye Bakanlığı tarafından karşı görüş bildirilmesi sonucunda dönemin ÖZİDA başkanı Aysoy istifa etmişti (Geçin, 2004).

Avrupa Birliği ile bütünleşme sürecinin engellilere yönelik sosyal politikaları siyasi gündemde tutması da yasanın çıkmasına olumlu etkide bulundu. Aslında Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde sosyal politika ve istihdam müzakere başlığı içerisinde yer alan diğer alanlar incelendiğinde (sendikal haklar, yerinden edilmiş kişilerin durumunun iyileştirilmesi, Roman kökenli yurttaşlara ve LGBTİ-lezbiyen, gey, biseksüel, trans ve interseks- bireylere yönelik ayrımcılığın engellenmesi), AKP hükümetlerinin siyasi geleneklerinden sapmadan eğilebilecekleri tek dezavantajlı grubun engelliler olduğunu görmek zor değil.

Makalenin bir önceki bölümünde aktarıldığı üzere, bu yasaya olan ihtiyaç 1990lı yıllardan itibaren engelli örgütleri tarafından defaatle dile getirilmisti. Özürlüler Yasası'nın onay süreci incelendiğinde de yasanın çıkarılmasının büyük ölçüde uzun yıllardır mücadele eden engelli örgütleri ile gerek mecliste ve gerekse kendi partisi içinde yasanın hazırlanması ve kabulü yönünde ciddi emek sarf eden AKP'nin görme engelli milletvekili Lokman Ayva'nın kararlılığı sayesinde mümkün olduğu görülebilir.

Engelli bireylerin karşı karşıya oldukları eşitsizlik türleri ve ayrımcılıkla mücadele ancak birçok politika alanında aynı anda atılacak bütünsel adımlarla etkin bir biçimde yürütülebilirdi. Bu açıdan, tek bir yasal düzenlemede farklı politika alanlarını aynı yaklaşımla dönüştürmeyi hedefleyen Özürlüler Yasası Türkiye'de yeni bir politika anlayışını da simgeliyordu. Tabii yasanın böylesi bütünlüklü bir dönüşümü gerçekleştirebilmesi için arkasında güçlü bir siyasi iradeye ve bu iradeyi politika düzlemine yansıtabilecek kurumsal bir yapılanmaya ihtiyaç vardı. Ne var ki belki Türkiye tarihinde engellilerin sorunlarının çözümüne dair en güçlü siyasi iradeye rastlanılan bu dönemde dahi, yasa böylesi bütünlüklü bir dönüşüme yol açacak bir biçimde işletilemedi. Özürlüler İdaresi Başkanlığı yasanın bütünlüklü uygulamasını koordine edecek kurumsal kapasiteye erişemedi ve diğer kamu kurumları da ÖZİDA'yı engellilere yönelik tüm politikaları koordine edecek bir kurum olarak kabul etmediler. Bu sürecin sonunda Özürlüler Yasası bütünsel dönüştürücü gücünü büyük ölçüde yitirdi ve ancak engellilere yönelik çeşitli politika alanlarında çoğunlukla birbiri ile bütün oluşturmayan fakat tek tek önemli kabul edilebilecek değişikliklere yol açtı. ÖZİDA ise 2011 yılında kapatılarak, yetki ve sorumlulukları yeni kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na (özelde de Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne) devredildi.

Özürlüler Yasası engellilere yönelik sosyal politikaların alanının genişlemesine yol açtı. Bu genişleme, engellilere yönelik kamu harcamalarındaki artıştan da izlenebiliyor. 2006 yılında 630 milyon TL civarında olan engellilere yönelik

toplam kamu harcamaları, 2011 yılına gelindiğinde 5 milyar 687 milyon TL civarına yükselmişti. Bu artış ile engellilere yönelik kamu toplam harcamalarının gayrisafi milli hasıla içerisindeki payı yaklaşık binde 4.5 düzeyine oturdu (Yentürk ve Yılmaz, 2012).⁸

Yasanın içeriği incelendiğinde, yasanın bir yandan engellilere yönelik yürürlükte bulunan politikalarda değişiklikler yaparken, bir yandan da “evde bakım aylığı” ve engelli çocukların özel özel eğitim merkezlerinden ücretsiz faydalanması gibi yeni politika araçlarını hayata geçirdiği görülebilir. Gelir desteği ve istihdam politikalarında ise Özürlüler Yasası, yasa öncesinde yürürlükte olmalarına rağmen etkin bir biçimde işletilmeyen örneğin engelli aylığı ve engelli çalıştırma yükümlülüğü gibi politika araçlarını güçlendirmeye yönelik değişikliklere yol açtı. Sosyal politika alanındaki bu değişimlerle birlikte, engellilere yönelik ayrımcılığı ve Türk İşaret Dili’ni tanıması ile de yasa olumlu sonuçlar doğurdu. Yasanın çıkmasının ardından engellilere yönelik olumlu yasal değişiklikler de gerçekleşmeye devam etti. Türkiye Büyük Millet Meclisi 2008 yılında Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi’ni onaylayarak, engelli haklarına dair ulusal mevzuatının önemli bir uluslararası dayanağa kavuşmasını sağladı. Son olarak, 12 Eylül’deki tartışmalı referandum ile gerçekleşen anayasa değişikliklerinden biri de engellilere yönelik olumlu ayrımcılığa anayasada yer verdi.

Özürlüler Yasası’nın engelli istihdamı alanında yaptığı en olumlu değişiklik, 50 ve üzeri işçi çalıştıran işyerlerinin çalıştırmak durumunda oldukları fakat çalıştırmadıkları her engelli için ödeyecekleri ceza oranını aylık yaklaşık 1900 lira gibi caydırıcı bir seviyeye çıkarması oldu. Ceza seviyesinin yükseltilmesine paralel olarak, Türkiye İş Kurumu’nun kapasitesinin güçlendirilmesini desteklenerek ve ceza kesme yetkisini kurumun taşra birimlerine devredilerek, cezanın uygulama alanı ciddi anlamda geliştirildi. Bu olumlu gelişmelere rağmen, yasanın engelli bireylerin istihdam edilmeleri durumunda işyerinde gündelik hayatlarını ve çalışmalarını kolaylaştıracak düzenlemelerin yapılmasına ve destek teknolojilerinin sağlanmasına ilişkin herhangi bir düzenleme yapılmaması bir yandan işverenlerin engelli istihdamına yaklaşımlarında olumsuz tavırlarını pekiştirdi, bir yandan da engelli bireyleri iş yaşamlarında güçlüklerle baş başa bıraktı.

Ayrıca engelli kadınların gerek işsizlik oranları gerekse iş gücüne katılım oranları, engelli erkeklere göre çok daha düşük olmasına rağmen, engelli kadınlara yönelik herhangi bir olumlu ayrımcılık uygulaması hükümet tarafından hayata geçirilmedi. Kadın istihdamına yönelik genel cinsiyetçi tutum engelli istihdamı alanında da aynen kendini tekrar etti.

⁸ Engellilere yönelik kamu harcamalarındaki artışın engelli bireylerin hayat kalitesini ne kadar artırdığı ayrıca incelenmesi gereken bir alan. Böyle bir inceleme ancak artışın gerçekleştiği sosyal politika alanlarında bu politikaların faydalanıcısı olan engelli bireylerle gerçekleştirilecek niteliksel araştırmalar ile mümkün olabilir.

G
az işçi
lıştırma
lıştırma
özellik
karşılama
lıştırma
yasal d
çalıştır
lerine t
ladı. H
lülülüğü
bireyle
mında
olumlu
olduğu
2013 y
çalışıyo
ği göz
kaldığı

Ye
önemli
sembol
nimleri
ne) yük
özür de
olan en
Yasası’
aylığını
venlik
olan en
2010 y
ulaştı.

Öz
aylığı”
aylığı, l
gelir se
aşmama
ücret se
engelli

687 milyon TL ci-
am harcamalarının
eyine oturdu (Yen-

lilere yönelik yü-
an da "evde bakım
ücretsiz faydalan-
r. Gelir desteği ve
yürürlükte olmalı-
ğı ve engelli çalış-
melik değişikliklere
engellilere yönelik
sonuçlar doğurdu.
al değişiklikler de
8 yılında Birleşmiş
aklarına dair ulusal
ğıladı. Son olarak,
değişikliklerinden
erdi.

en olumlu değişik-
nda oldukları fakat
yılık yaklaşık 1900
in yükseltilmesine
rilmesini destekle-
redilerek, cezanın
lere rağmen, yasa-
e gündelik hayatla-
na ve destek tekno-
naması bir yandan
vırlarını pekiştirdi,
ş başa bıraktı.

iş gücüne katılım
en, engelli kadınla-
t tarafından hayata
n engelli istihdamı

tesini ne kadar arttırdığı
tiği sosyal politika alan-
itelsel araştırmalar ile

Günümüzde elli veya daha fazla işçi çalıştıran özel sektör kurumlarının en az işçi sayısının yüzde 3'ü, kamu kurumlarının ise yüzde 4 oranında engelli çalıştırma yükümlülüğü bulunuyor. Yasanın istihdam alanında tercihini engelli çalıştırma yükümlülüğünün devamından ve güçlendirilmesinden yana kullanması, özellikle ciddi maliyetlerle karşı karşıya kalan işveren kesimi tarafından olumlu karşılanmadı. Bu kesime, engellileri kendi sivil toplum örgütleri bünyesinde çalıştırmayı öneren engelli örgütleri de katıldılar. Hükümet ise 2013 yılında yaptığı yasal düzenlemeler ile engelli çalıştırma yükümlülüğü bulunmadığı hâlde engelli çalıştıran ve engelli çalıştırma yükümlülüğünün üzerinde engelli çalıştıran işyerlerine bu çalışanların sosyal güvenlik primlerini ödeyerek teşvik sağlamaya başladı. Her ne kadar bu koalisyonun belirli zamanlarda engelli çalıştırma yükümlülüğü uygulamasını gevşetmeye yönelik karşı politik çabaları sürse de engelli bireyleri engeli olmayan bireylerle aynı işyerlerinde ve sosyal güvence kapsamında çalıştırmayı temel alan engelli çalıştırma yükümlülüğünün genel anlamda olumlu ancak erişilebilirlik düzenlemeleri ile tamamlanmadığı ölçüde ise yetersiz olduğunu iddia etmek mümkün. Türkiye İstatistik Kurumu'nun verilerine göre, 2013 yılının Şubat ayında kamu ve özel sektörde yaklaşık 72 bin engelli birey çalışıyor. 2012 yılında ülkede toplam yaklaşık 23 milyon kişinin istihdam edildiği göz önünde bulundurulduğunda, engelli istihdamının hâlen sembolik düzeyde kaldığı görülebilir.

Yasanın engellilere yönelik gelir desteği politikaları alanında yaptığı en önemli değişiklik engelli aylıklarının seviyesini yükseltmesi oldu. Uzun yıllar sembolik bir seviyede kalan engelli aylıkları, her ne kadar yine temel gereksinimleri garanti altına alacak bir düzeye (yani en azından asgari ücret düzeyine) yükseltilmemiş olsa da önemli ölçüde arttırıldı. Örneğin, yüzde 40 ila 69 özür derecesine sahip engelli bireyler için 2002 yılında aylık ortalama 24 lira olan engelli aylığı, 2013 yılında aylık ortalama 283 liraya yükseldi. Özürlüler Yasası'nın engelli aylık miktarında yaptığı olumlu değişiklikle beraber, engelli aylığından faydalananların sayısı da yıllar içerisinde artış gösterdi. Sosyal Güvenlik Kurumu'nun verilerine göre, yasanın çıkmasından bir yıl önce 300 bin olan engelli aylığı alan engelli birey sayısı, 2008 yılına gelindiğinde 370 bine, 2010 yılının Ağustos ayında ise 460 bine 2012 yılında ise yaklaşık 500 bine ulaştı.

Özürlüler Yasası engellilere yönelik bakım politikalarında ise "evde bakım aylığı" ya da "bakım için ödeme" politikasını uygulamaya soktu. Evde bakım aylığı, bakıma ihtiyacı olduğu sağlık kurulu tarafından tespit edilen ve belirli bir gelir seviyesinin altında (hanede kişi başı aylık gelirin asgari ücretin üçte ikisini aşmaması koşuluyla) her engelli bireye devlet tarafından sağlanan aylık net asgari ücret seviyesinde bir maaş sağlanması şeklinde uygulanıyor. Bu politika temelde, engelli bireylerin aile bireyleri ve yakınları tarafından bakımını desteklemek ve

bu bakım karşılığı haneye maddi katkıda bulunma amacını taşıyor. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın verilerine göre, 2009 yılında 210 bini aşkın hane evde bakım aylığında faydalanırken, faydalanıcı sayısı 2010 yılında 290 bin civarına ve 2013 yılının Şubat ayında 408 bine yükselmişti.

Evde bakım aylığı politikası bakım alanındaki süregiden politikasızlığın üzerine gelmesi nedeniyle engelli bireyler açısından olumlu bir gelişme olarak algılanmış olabilir. Fakat evde bakım aylığı, bakım alanında hükümetin önündeki politika seçeneklerinden yalnızca biriydi. Diğer seçenekler arasında şunları saymak mümkün: yatılı ve/veya gündüzlü kurum temelli bakım politikalarının güçlendirilmesi ve/veya bakım uzmanları tarafından evde bakım çalışmalarına başlanması. Kurum temelli bakım politikaları engelli hareketi tarafından engellilerin toplumdan izole edilmesi ve tüm seçimlerinden mahrum bırakılması temelinde uzun yıllardır getirdikleri sert eleştirilere maruz kalmıştı, dolayısıyla bu seçeneği bir kenara bırakmak mümkün. Evde bakım hizmetleri verecek profesyonel kamu çalışanlarının yetiştirilmesi ve bu çalışanların bu alanda görev yapmalarına yönelik adımlar ise siyasi bir tercih olarak atılmadı. Bunun yerine, evde bakım aylığı AKP'nin aile temelli muhafazakâr yaklaşımına paralel biçimde bakımı aile içerisinde bir meseleye indirgedi. Böylece hâlihazırda cinsiyetçi refah rejimi nedeniyle kadınların işgücüne katılımının düşük olduğu Türkiye'de (Buğra ve Yakut Çakar, 2010) hükümet özel alanda kadınların üzerinde olan bakım yükünü tanıdı ve pekiştirmeye yönelik bir mekanizma hayata geçirdi (Ekim Akkan, 2010). Bakım ihtiyacı duyan engelliler açısından ise değişen pek bir şey olmadı. Bakım ihtiyacı duyan engelliler profesyonel bakım hizmetlerine erişim hakkı elde edemedikleri gibi, aile dışında bir yaşam kurma olanağına da sahip olamadılar.

Özürülüler Yasası ile gerçekleştirilen bir diğer değişiklik ile engelli aylığına yeni bir hak ediş kriteri getirildi. Engelli aylığına getirilen bu yeni hak ediş kriteri şöyle: "Herhangi bir şekilde bu maddede yazılı miktardan fazla devamlı gelir sağlayan veya sağlaması mümkün olan kimselerin geçim kaynağı var sayılır ve kendilerine aylık bağlanmaz [benim vurgum]" (2005). Bu değişiklik, devletin artık engelli bireye gelir desteğinde bulunurken yalnızca ailesinin mali durumuna değil, aynı zamanda o engelli bireyin çalışıp çalışmayacağını da değerlendireceğine işaret ediyor. Değişikliğin temel amacının, yeni işgücü kaybı hesaplama formülüne göre çalışmasına engel bir durumun olmadığı tespit edilen engellilerin de orta vadede engelli aylığı almalarının önüne geçmek olduğu söylenebilir.

Bu yaklaşımın engellilerin kendi iradeleri dâhilinde iş gücüne katılmak istedikleri durumda ayrımcılıkla karşılaşmamları, olumlu ayrımcılık uygulamaları ile desteklenmeleri ve destek teknolojileri ile iş yaşamlarının kolaylaştırılmasından farklı bir siyasi aklın ürünü olduğunun altını çiziyorum. Bu siyasi akıl, sosyal politikayı çalışmayı dayatmanın bir aracı olarak kurgulamakta ve istihdamdan bağımsız sosyal destek mekanizmalarını ancak istisnai durumlarda ve geçici ola-

rak sağ
getirile
olumsu
dı. Fak
maları
bir işa
Özürtl
lır des
engell

S

I

bir id

olduğ

da to

maka

yapı

taşıya

yandı

gellil

yandı

farklı

deles

kalec

enge

leme

likle

başlı

ise,

ya y

anca

nekl

ise

defl

yük

ön

lam

sor

cad

arak sağlanabilecek yardımlara indirgemekte bir beis görmüyor. Engelli aylığına getirilen bu yeni hak ediş kriteri kurumsal kapasite eksikliği ve belki de olası olumsuz politik sonuçları nedeniyle henüz katı bir biçimde hayata uygulanmadı. Fakat engelli aylığına başvuran engellilerin Türkiye İş Kurumu'na kayıt olmalarının zorunlu koşulması, kurumsal kapasitenin bu yönde geliştirileceğinin bir işareti olarak okunabilir. Sakatlık derecesine dair tartışmada belirtildiği gibi, Özürlüler Yasası ile ortaya çıkan bu paradigma değişikliği engellilere yönelik gelir desteği programının kamu maliyesine olan yükünü azaltmak amacıyla ileride engellileri istemedikleri şartlarda istihdama mecbur bırakabilir.

Sonuç Yerine

Bu makalede engelliliğe kapitalist refah devletleri içerisinde oluşturulmuş bir idari kategori olarak yaklaşıldı. Engellilik kategorisi, bu kategori içerisinde olduğu idari olarak onanan kişilere özellikle istihdam ve gelir desteği alanlarında toplumun geri kalanından farklı hak ve ayrıcalıklar sunuyor. Bu bağlamda makale içerisinde sosyal politika hem sakatlıkları bulunan bireyler ile toplumsal yapı arasındaki ilişkinin bir yansıması, hem de bu ilişkiyi dönüştürme potansiyeli taşıyan bir araç olarak değerlendirildi. Başka bir deyişle, sosyal politikalar bir yandan farklı türlü sakatlıkları bulunan bireyleri bugün anladığımız biçimde "engelliler" olarak adlandırdığımız yekpare bir toplumsal gruba dönüştürürken, bir yandan da engellilerin engellilik durumları üzerinden toplumun geri kalanından farklılaşan ihtiyaçlarını ifade edebilecekleri ve bu ihtiyaçlar üzerinden hak mücadelesi verebilecekleri bir mecra oluşturdu. Bu yaklaşım temelinde elinizdeki makalede Türkiye'de sosyal politikalar tarihi ve sosyal politikalarda güncel durum engelliler açısından incelemeye tabi tutuldu.

Sosyal ve ekonomik hakların tüm yurttaşları kapsayacak biçimde tesis edilemediği bir tarihe sahip olan Türkiye'de, engellilerin toplumsal sorunları öncelikle 1950ler ve 1960larda kurulan engelli dernekleri tarafından seslendirilmeye başlanmıştı. Bu derneklerin kuruluşlarını olumlu karşılayan dönemin siyasileri ise, devleti engellilerin toplumsal sorunlarını çözmeye yönelik sorumluluk almaya yönelteceklerine bu derneklere devletin görevlerini yüklemeyi ve dernekleri ancak pasif biçimde desteklemeyi seçtiler. Fakat engelli bireylerin sorunları, derneklerin altında ezilecekleri kadar ağırdı.

Engelliliğin bir idari kategori olarak sosyal politika mevzuatında belirmesi ise öncelikle maluliyet sigortası biçiminde oldu. Engellileri bir bütün olarak hedefleyen ilk politika ise 1970'lerin başında yürürlüğe sokulan engelli çalıştırma yükümlülüğü oldu. Engelli çalıştırma yükümlülüğü uygulamasını, herhangi bir ön katkı gerekmeyen bir tür gelir desteği programı olan engelli aylığının uygulamaya geçirilmesi izledi. 1990'larda gerek uluslararası düzlemde engellilerin sorunlarının görünürlüğünün artması gerekse ülke içinde engelli örgütlerinin mücadelesi Türkiye'de bir engellilik politikasının oluşmasına yetmedi.

AKP dönemi Türkiye’de sosyal politikaların geniş çaplı bir dönüşüme sahne olduğu bir dönem olarak hatırlanacak. 2005 yılında yürürlüğe giren Özürlüler Yasası da bu dönüşümün en önemli bir parçalarından biriydi. AKP döneminde engellilere yönelik sosyal politikalar gerek niteliksel (program bazında) gerek de niceliksel (kamu harcaması bazında) olarak genişledi. Yasa ile birlikte engelli aylığının düzeyi arttı, engelli çalışma yükümlülüğü işler hâle getirildi ve bakım alanında (muhafazakâr bir politika tercihi yapılarak) evde bakım aylığı yürürlüğe kondu.

Her ne kadar AKP dönemi Türkiye refah rejiminin engellilere yönelik sosyal politikalar alanında genişlediği bir dönem olarak değerlendirilebilecekse de bu genişleme hem birey temelli ve özgürlükçü bir biçimde gerçekleşmedi; hem de engelli bireylerin haklarını hayli kaygan bir zemin üzerine tesis etti. Bu kaygan zeminin en somut göstergelerinden birini engelli aylıklarının hak sahipliği kriterlerine çalışabileceği tespit edilen engellilerin öncelikle çalışmaya yönlendirilmesi koşulunun eklenmesi oluşturuyor. Bu gelişme gerek engelli bireylerin haklarına erişimlerinin kısıtlanması, gerekse ileride engelli bireyleri istemedikleri koşullarda istihdamla yüz yüze bırakabilecek düzenlemelere imkân vermesi açısından engelli hareketi tarafından ciddi bir biçimde değerlendirilmesi gereken gelişmeler.

Makalenin giriş bölümünde 2. Dünya Savaşı’ndan sonra gelişen refah rejimlerinin engelliliği çalışmak zorunda olan toplumun büyük çoğunluğunun bir istisnası olarak tanımladığının altı çizilmişti. 1970li yılların sonundan itibaren ekonomi ve sosyal politikalar alanında yaşanan yeni liberal dönüşüm içinde bu istisnanın engellilerin büyük çoğunluğu için kaldırılması yönünde bir görüş hakim hâle geliyor ve bu görüş engelli bireylerin gelir desteklerinden istihdama geçişlerini savunuyor. Türkiye’de ise engellilere yönelik sosyal politikaların görece etkin bir biçimde hayata geçirildiği dönem, dünyada ve Türkiye’de sosyal politikalar alanında yeni liberal söylemin hakim olduğu 2000li yıllara denk geldi. Bir yandan iktidar partisi doğal olarak oy tabanını genişletmek üzere engellilere yönelik sosyal politikaların kapsamını genişletirken, bir yandan da bu genişleme içinde temsilcisi olduğu yeni liberal siyasetin söylemlerine de yer verdi. Başka bir deyişle geliştirdiği sosyal politikaların altının boşaltılmasının önünü de yasal olarak açtı.

Bu durum haklı bir biçimde istihdam alanında engellilik temelinde her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını savunan engelli hakları hareketinin önünde ise hayli çetrefilli bir yol çiziyor. Engelli hakları hareketi bir yandan engelli istihdamının artırılması ve istihdam alanında engellilik temelinde ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını savunurken, engelli bireylere yönelik geliştirilen gelir desteği politikalarını savunmaya devam edebilecek mi? Yoksa engelli istihdamının desteklenmesi ile engellilere yönelik gelir desteği politikaları arasında kurulan ideolojik ikiliği kabul mü edecek?

AKP
olumlu
iktidara
yönelik
nelik so
genişlet
olanaklı
öncelik
hareket

dönüşüme sahne
ren Özürlüler Ya-
öneminde engel-
n) gerek de nice-
engelli aylığının
e bakım alanında
ürlüğe kondu.

lere yönelik sos-
irilebilecekse de
ekleşmedi; hem
esis etti. Bu kay-
nın hak sahipliği
ışmaya yönlen-
engelli bireylerin
eyleri istemedik-
e imkân vermesi
irilmesi gereken

gelişen refah re-
oğunluğunun bir
onundan itibaren
nüşüm içinde bu
de bir görüş ha-
rinden istihdama
politikaların gö-
ürkiye'de sosyal
llara denk geldi.
üzere engellilere
da bu genişleme
yer verdi. Başka
n önünü de yasal

emeline her tür-
areketinin önün-
ir yandan engelli
nde ayrımcılığın
ştırılan gelir des-
elli istihdamının
arasında kurulan

AKP döneminin engellilere yönelik sosyal politikalara dair en kalıcı ve olumlu mirası, bu alanın ne kadar önemli bir politik mecra olduğunu Türkiye'de iktidara talip olan diğer tüm siyasi partilere göstermiş olması olacak. Engellilere yönelik sosyal politikaların siyasi bir karşılığı var. Günümüzde engellilere yönelik sosyal politikaların daha eşitlikçi biçimde dönüştürülmesi, kapsamlarının genişletilmesi, engelli bireylere özerk ve sürdürülebilir haneler kurabilmeleri için olanakların sunulması mümkün. Tabii böyle bir talebin siyasi karşılık bulması öncelikle yaşamın her alanında mücadele eden, güçlenen ve çeşitlenen engelli hareketinden gelmesi ile mümkün.